

Монголын орчин үеийн яруу найргийн шинэтгэл шинж

Р.Бигэрмаа*

Хүн төрөлхтөний түүхэнд оршин тогтнож буй улс үндэстэн бүхэн бичгийн соёлын гайхамшигт уламжлалтай байдаг. Тухайн үндэстэн бүхний энэхүү соёл нь эдүгээ үе хүртэл уламжлагдан, улам боловсронгуй болж, шинэчлэгдсээр ирсэн бөгөөд үе бүхэн өөрийн өвөрмөц онцлог, манлайлагчид, уншигчидтай байх бөгөөд эдгээр нь цаг хугацааны шүүлтүүрээр шүүгдэн, шилдэг сайн нь үлдэн хоцорч хэдэн үеэр дамжихаас гадна дараа, дараагийн үеийнхэндээ уламжлал болон үндэс суурь нь болсоор ирдэг ажээ.

Монголын ард түмэн мянгаад жилийн бичиг соёлын түүхэн уламжлалтай бөгөөд түүний нэгэн бүрэлдэхүүн хэсэг нь уранзохиол, ялангуяа яруу найраг юм. Яруу найраг нь сэтгэлгээний урлаг учраас тухайн нийгэм, цаг үеийг хамгийн бодитой, шуурхай тусгадаг уран зохиолын нэг төрөл юм. Энэхүү яруу найргийг монголын сод найрагчидгүйгээр төсөөлөхийн аргагүй. Ялангуяа авьяаслаг яруу найрагч Д.Нацагдорж, Б.Явуухулан, Б.Лхагвасүрэн нарыг дурдахгүй байвал алдас болноо. Эдгээр яруу найрагчид нь тухайн амьдарч асан үеийнхээ нийгэм цаг үеийг өөрсдийн уран бүтээлээр тусган илэрхийлж, сод бүтээлүүдээрээ тодорхой цаг үеийг төлөөлөн, бидний үе хүртэл оршин тогтносоор ирсэн төдийгүй дэлхий дахинаа нэр алдраа дуурсган “монгол гэдэг нэрийг ертөнцийн чихнээ дуурсгаж” байгаа билээ.

Эдгээр яруу найрагчид ур чадвар, уран дүрслэл, сэтгэлгээний өвөрмөц онцлогоороо үе, үеийн манлайлан хошуучлагчид байж, тухайн үеийнхээ шинэчлэгчид харин хойч үеийнхээ уламжлал нь болж ирсэн билээ. Монголын орчин үеийн яруу найргийн судлалд эдгээр шилдэг яруу найрагчдын ур чадвар, сэтгэлгээний онцлогийг харьцуулан, уламжлал шинэчлэлийн холбоонд нь судалж, тэдний яруу найргийн үнэт чанар, хөгжлийн шинэчлэлийг тодруулан гаргах нь чухал юм.

Иймд өчүүхэн миний бие энэхүү нэрт яруу найрагчдын эх орны сэдэвт шүлгүүдээс ажигласнаа та бүхэнд толилуулъя.

Дэлхий нийтээр “Тогтвортой хөгжлийн зуун” хэмээн яригдаж буй өнөө үед энэхүү тогтвортой хөгжлийн тулгын гурван чулууны нэг болсон “Байгаль эх”-ээ хайрлах хамгаалах тухай үзлийг уншигчдад төлөвшүүлэх нь манай нийгмийн тулгамдсан чухал асуудлын нэг юм. Нөгөө талаас аль ч улс үндэстний яруу найрагт зонхилж байдаг эх орны сэдэвт уянга билээ. Энэ нь монгол яруу найрагт эртнээс уламжилж ирсэн үндсэн сэдэв юм. Ийм ч учраас дээрх яруу найрагчдын уран бүтээлд энэхүү сэдэв голлох байрыг эзэлдэг.

Д.Нацагдоржийн “Миний нутаг” найраглал нь монголын орчин үеийн яруу найргийн сод бүтээлийн нэг билээ.

“Миний нутаг” найраглал нь “Алтайн магтаал”, “Хангайн магтаал”, “Хан Хөхүйн магтаал”, “Их богдын магтаал” зэрэг магтаалуудын шууд уламжлал болон зохиогдсон бөгөөд монгол орны өргөн уудам нутгийг байгалийн баялаг, хүн ард, өнгөрсөн түүх, соёл зан заншлын өвөрмөц онцлогийг магтан алдаршуулж, ирээдүйн сайн сайханд уриалан дуудсан агуулгатай.

Ингэж дүрслэхдээ:

1. Монгол орны үзэсгэлэнт байгалийг тодорхой нэг хэсгээр нь бус, ерөнхийлөн маягаар монгол сэтгэхүйгээр нээн харуулсан. Шүлгийг бүхэлд нь авч үзвэл: Говь, хангай хосолсон өргөн уудам нутгийг ерөнхийлөн дурдаад, тэдгээрийн бүрэлдэхүүн хэсэг болсон гол ус, уул даваа, цаст өндөр хайрхнууд, уудам амьсгалт талууд, малын сайхан бэлчээр... зэргийг тодорхойлон задалж өгүүлсэн бөгөөд эцэст нь монголын ард түмний цаг агаар уур амьсгалын онцлог, эртний соёл түүхийн улбаа, тусгаар тогтнол, ирээдүйн сайн сайхныг бэлгэдэхдээ илүү өргөн утга агуулгатай “нутаг, орон” үгсээр буцаан ерөнхийлснөөс гадна “Энэ бол миний төрсөн нутаг Монголын сайхан орон” гэж бадаг бүрийнхээ төгсгөлд монгол хүний сэтгэхүйн

*МУИС-ийн ШУС-ийн ХУС-ын докторант

Р.Бигэрмаа

онцлогоор нэгтгэн зангидсан байна.

2. Эртний нүүдэлчин монголчуудын ахуй амьдралын онцлогийг өвөрмөц маягаар илэрхийлсэн. Тухайлбал: "...он онд идээшсэн, хар бага наснаас хөндлөн гулд давхисан, нарийн өвс ургасан малын сайхан бэлчээрт таван хошуу мал тал дүүрэн бэлчсэн нутаг"

3. Монгол орны өнгөрсөн, одоо, ирээдүйн сайн сайхныг "Хүннү Сүннүгийн үеэс хөгшид өвгөдийн минь нутаг Хөх монголын цагт хүчирхэг боссон орон Он онд идээшиж олон жилд дассан нутаг Одоогийн шинэ Монголын улаан туг бүрхсэн орон, Хувьтай эх орондоо хувьсгалт улсаа мандуулж Хойчийн шинэ ертөнц дээр хүндтэй гавьяаг байгуулья" хэмээн гүн ухааны аястай сэтгэсэн.

4. Эх орноо магтан дуулж, хайрласан үзэл санааны уламжлал дээр суурилж, ардын аман зохиолыг үндэслэн, агуулга, найруулга, утгын өргөн шинэчлэлтийг хийсэн. Үүгээрээ 1930-аад оны яруу найрагт бичгийн уран зохиолын хэвшмэл загвар болж байсан- ардын аман зохиол, магтаалын ерөнхий шинж болох магтан дуулах дүрслэгдэхүүнийг өөрчилж, Монгол орныг бүтнээр нь танин мэдүүлэх шинжтэй дүрсэлснээрээ шинэчлэлт хийсэн.

Шүлгийн хэлбэр, зохиомжийн онцлог:

Энэ нь тус бүр 4 мөр 12 бадаг шүлэг бөгөөд бадаг бүрийн төгсгөлд "Энэ бол миний төрсөн нутаг Монголын сайхан орон" хэмээн дүгнэж өгсөн, зохиомжийн нарийн бүтэцтэй. Энэ нь монголчуудын тооны бэлгэдлийн өвөрмөц онцлог болгон бадгийг зохиомжилсон.

Эхний 4 бадагт хангай, говь хосолсон өргөн уудам газар нутгийг дэвсгэрлэн,

Хэнтий, Хангай, Саяаны өндөр сайхан нуруунууд

Хойд зүгийн чимэг болсон ой хөвчин уулууд

Мэнэн, Шарга, Номины өргөн их говиуд

Өмнө зүгийн манлай болсон элсэн манхан далайнууд

хэмээн хангай нутгийг бүтээж байгаа салшгүй хэсэг болсон ой хөвч, уулс бүхий хангай нутгийн онцлог; говь нутгийг бүтээж байгаа Мэнэн, Шарга тэргүүтэй 33 их говь, тэднийг бүрдүүлэгч элсэн манхан говийн онцлогийг эхлэн гаргаж, үүнийгээ цааш нь дараагийн 4 бадагт задлан монгол орны асар уудам байгалийн байдлыг зураглан харуулжээ. Ингэхдээ шүлэглэх арга зүйн хувьд ч сүүл холбох уламжлалт бичлэгээс зайлсхийн, сүүл холболтыг нэр үгээр хийж, бадгийн доторх мөрийг нэрлэсэн өгүүлбэрээр дүрсэлсэн нь өвөрмөц шинэлэг болжээ. Жишээ нь:

Холхи газраас гялалзсан цаст өндөр хайрханууд

Хөх тэнгэр цэлмийсэн хөдөө хээр цайдмууд

Холын бараа харагдсан ноён шовх сарьдгууд

Хүний сэтгэл тэнийсэн уудам амьсгалт талууд

Ингээд дараагийн 3 бадагт

Өвлийн тасхийм цагт цасан мөсөн бүрхээд,

Болор шилийн өнгөн гилтэгнэж гялалзсан орон

Зуны нартай улиралд цэцэг навч дэлгэрээд

Жигүүртэн шувуу холоос ирж гангар гунгар донгодсон орон

Энэ бол миний төрсөн нутаг

Монголын сайхан орон

Алтайн Хянган хоёрын завсарт атар баялаг орон

Аав ээжийн минь оршсон ашдын заяасан нутаг

Алтан нарны туяанд энхжин тогтсон орон

Мөнгөн сарны гэрэлд мөнхжин гялалзсан газар

гэсэн дараагийн 2 бадагт монгол орны уур амьсгалын онцлог байдлыг шим ертөнцийн хөгжил дэвшлийн хуультай холбон, 9 эрдэнийг хорвоо дэлхийг гийгүүлэгч нар сартай уялдуулан, үүрд мөнх хөгжин дэвшиж байхыг бэлгэдсэн бол

Хүннү Сүннүгийн үеэс хөгшид өвгөдийн минь нутаг

Хөх монголын цагт хүчирхэг боссон орон

Он онд идээшиж олон жилд дассан нутаг

Одоогийн шинэ Монголын улаан туг бүрхсэн орон

Энэ бол миний төрсөн нутаг

Монголын сайхан орон

Өссөн төрсөн бидний үндэсний хайртай нутаг

Өнгөлзөгч дайсан ирвэл үтэр өшиглөн хөөнө
 Хувьтай эх орондоо хувьсгалт улсаа мандуулж
 Хойчийн шинэ ертөнц дээр хүндтэй гавьяаг байгуулья
 Энэ бол миний төрсөн нутаг
 Монголын сайхан орон

гэсэн сүүлчийн 2 бадагт дээр өгүүлсэн байгалийн зураглал, хүн ардын ахуй амьдрал, зан заншлын онцлогоос хальж, монголын эртний түүх, одоогийн улс төрийн байдал, ирээдүйд мандан дэгжихийн бэлгэдлээр цар хүрээгээ тэлжээ.

XX зууны 60-70-аад оны яруу найрагт өөрийн сод бүтээлүүдээр “Дорнын их яруу найрагч” хэмээх алдрыг хүртсэн Б.Явуухулангийн шүлгээс мөн энэ сэдэвт шинэчлэлт хийсэн хэмээн ихэнх судлаачид хүлээн зөвшөөрдөг “Би хаана төрөө вэ?” шүлгийг авч үзье.

Шүлэг 12 бадаг, бадаг бүр нь 5 мөрөөр зохиомжлогдсон байдаг. Энэ нь монголчуудын эртнээс нааш бэлгэдэж ирсэн тооны болон цаг хугацаа, орон зайн бэлгэдэлтэй нягт холбоотой. Үүнд: 12 гэдэг нь монгол бэлгэдэл зүйд цаг хугацааны бэлгэдэл болсоор иржээ. Энэ тухай профессор С.Дулам “Арван хоёроор эс бэлгэдэх цагийн хугацаа гэж үгүй... Чухам ийм учраас тооны бэлгэдлийн цогцолборт тэгш тооны тэнхлэг буюу хавтгай тэнхлэг дээр дөрвөн зүг, найман зовхисын хамт орон зай- цаг хугацааны цогцолборыг үүсгэн заларч байгаа юм” хэмээн өгүүлжээ.

Эндээс ургуулан үзвэл, монгол гүн ухаанд хүний нас, биеийн нэг үеийг цаг хугацааны мөчлөгөөр тодорхойлон өгүүлж, 12 бадгаар бадаг бүр нь бие даасан утгатай, таван мөртэй санамсаргүй бус “арван хоёр цаг, арван хоёр сар, дөчин найман улирал, арван хоёр жил, түүнийг тав дахин нугалсан жарны тоолол”³³ болох нь шүлэгт тусгалаа олжээ. Үүгээрээ яруу найрагч үеийн үед хэдэн жаранд монгол хүн, монгол орноо эзэгнэнхэн аж төрж, монголчуудын амьдрал тэмцэл эцэс төгсгөлгүй юм гэсэн санааг илэрхийлжээ.

Монгол шүлгийн 4 мөрөөр бадагладаг уламжлалыг баяжуулан, таван мөрөөр зохиомжилж, 1 ба 5 дахь хашлага, бадгийн утга санаагаа тодотгосон нь учиртай. Монгол ёсонд тавын тооны бэлгэдэл эв нэгдэл, хүч чадал, сайн сайхны бэлгэдэл болдог. Иймээс шүлгийн мөрийг таваар журамласан нь монголчуудын эв нэгдэл, дотоод хүчин чадал нь үүрд мөнх байхын бэлгэдэл гэж болох юм.

“Хөх манхан тэнгэрийг эзэгнэнхэн төрлөө би

Хөмсгөн сарны аялах алсын алс тойрогт

Холын хоёр одны тохиох бяцхан чөлөөнд

Хоёр нүдний үзүүрт цэнхэрлэх төдий тэртээд

Хөх манхан тэнгэрийг эзэгнэнхэн төрлөө би...” хэмээн эхэлж буй дээрх шүлэгт эх орны тухай ойлголтыг “холын хоёр одны тохиох бяцхан чөлөө” хүртэлх алсаас цаст цагаан уул, онгон цэнхэр тал, мөрөн голын ус, үнэр ялдам агь ганга хүртэл ерөнхийгөөс тусгай руу буулган нарийсгаж, монгол хүний байгаль, эх орноороо бахархах сэтгэлийг гүн ухааны сэтгэлгээгээр дүрсэлжээ. Тухайлбал:

“...Цаст цагаан уулыг эзэгнэнхэн төрлөө би

Цан хүүрэг савсаж үүлс ороох оргилд

Цасан ширхэг царцаж мөс болох халилд

Царгиа хүйтэн өвөл сарлагийн бух дошсон

Цаст цагаан уулыг эзэгнэнхэн төрлөө би

Онгон цэнхэр талыг эзэгнэнхэн төрлөө би

Орог саарал зэрэглээ хавар сүүмэлзэх хөндийд

Орсон буурын шүд өвөл хангинах хоолойд

Үлэг гүрвэлий мөрийг өдий хүртэл хадгалсан

Онгон цэнхэр талыг эзэгнэнхэн төрлөө би...” хоёр бадагт сансар огторгуйгаас цаст цагаан уул, онгон цэнхэр талд бууж ирэхдээ хүний таван махбодын нэг шороон махбодыг тусгасан байх магадлалтай бөгөөд хүний гар хүрээгүй онгон талыг сайн сайхан, говь нутгийн байгалийн өвөрмөц төрх болох зэрэглээг саарал өнгөтэй хоршуулан дүрслэхдээ бүхэл бүтэн эрин үе, түүх соёлын дурсгалтай нь багтаан дүрсэлжээ. Ингэхдээ сав ертөнцийг бүтээгч уул, ус, газар шороо эртний шим ертөнцийн үнэтэй дурсгалыг дүрсэлж, түүнийгээ монгол орны байгалийн эрс тэс уур амьсгалын онцлог, тэрхүү хүйтэнд хувьсан өөрчлөгдөх байгалийн өөрчлөлтийг шинжлэх ухааны үндэстэйгээр тусгасан нь содон юм.

“...Үнэр ялдам агь гангыг эзэгнэнхэн төрлөө би

Үүр шөнийн завсар шүүдэр буух навчинд

Үрэл усан шүүдэрт нь одод гялалзах дэлбээнд

Р.Бигэрмаа

Үхэлгүй мөнхийн бэлгэдэл цагаан уул цэцгэнд
Үнэр ялдам агь гангыг эзэгнэнхэн төрлөө би...”

Энэхүү бадагт шим ертөнцийн нэг болох ургамлын сайхнаар төлөөлүүлэн, үхэлгүй мөнх байх санааг бэлгэдсэн аж. Учир нь монголчууд цагаан уул цэцгийг үхэлгүй мөнхийн бэлгэдэл хэмээн эртнээс үзэж, мөн мандан бадрахын бэлгэдэл галыг хэт, цагаан уул цэцгээр бадраан асаадаг, тэрчлэн үүрээр буух цэцгийн шүүдэр ариун тансагийн бэлгэдэл учраас шүүдрийн дусал цуглуулан, ээждээ цай чанаж өгвөл ачийг нь хариулна хэмээн үздэг зэргээс илэрхий. Ингэж энгийн атлаа гүн санааг уянга ухаарлын аясаар дүрслэн харуулсан байна.

Энэ мэтчлэн, бадаг бүрт ерөнхийгөөс тусгай руу уусан орж, эхний 5 бадагт эх орны байгалийн байдал, ариун дагшин байдлыг илэрхийлсний зэрэгцээ дараа дараагийн бадгуудад монгол нүүдэлчин ард түмний ахуй амьдрал, зан заншил, сэтгэлгээний үндэсний онцлогийг өвөрмөцөөр дүрслэн харуулахдаа энэ бүхнийг эзэгнэн төрсөн монгол хүний үндэсний бахархал, энэ бүхний эзэн нь би юм шүү гэсэн бяцхан омгорхолыг уянга ухаарлын гүнээс тод томруун дүрсэлснээрээ энэхүү шүлгийн шинэчлэлт чанар, ач холбогдол оршино. Жишээ нь:

“...Зүүрмэглэгч хун шиг гэрийг эзэгнэнхэн төрлөө би
Зүйдэлгүй цагаан өрхийн хоймсолж томсон оосорт
Зүрхэн улаан галтай ган тулгын тотгонд
Зуун түмэн үед монгол хүний идээшсэн
Зүүрмэглэгч хун шиг гэрийг эзэгнэнхэн төрлөө би...”

Нүүдэлчин монголчуудын амьдралын гол хэрэгсэл монгол гэрийг тэдний тотем болсон хун шувуутай зүйрлэн, хайр сэтгэлт хосуудын жаргалтай амьдрах, өрх гэрийн мөнх оршихуйн бэлгэдэл болгон дүрсэлжээ. Мөн нүүдэлч монголчуудын амьдралын онцлогт тохирсон, эд өлгийн өвөрмөц чухал дурсгал болох монгол гэрийг дэлхий ертөнцийн загвар болгон, тэгш хэмийн зарчмаар бэлгэдэж, хүн амьтныг дулаацуулан амьдруулагч, орчлонгийн гэрэл гэгээний эх үүсгэл болсон алтан нараар тооноо, түүний цацрагаар унийг төлөөлөн тав тухтай амьдрал, айл гэрийн аз жаргалыг өгүүлсэн нь сонирхолтой юм. “Зүйдэлгүй цагаан өрх” гэсэн хэллэгээр тооно, өрхийг монгол гэрийн бэлгэдэлд гэрийн гал голомттой салшгүй холбоотой хэмээн үздэг заншил тэрчлэн хамгийн сайн сайхан бүхнийг эхийн цагаан сүүтэй зүйрлэн хиргүй тунгалаг, цэвэр ариун болохыг, “Зүрхэн улаан галтай ган тулгын тотго” хэллэгээр айл гэрийн тулга нь эртнээс гал голомтоо мандаан бадраадаг ариун зүйл бөгөөд улаан өнгө нь энэхүү галын өнгө учир сүрлэг бадрангуй, мандан бадрахын бэлгэдлийг илэрхийлдгийг тус тус харуулжээ.

“...Тэнхээт хүлгийн дөрөөг эзэгнэнхэн төрлөө би
Тэлмэн жороо морины шанхны үзүүрийн чичиргээнд
Тэнгэрийн салхинаас бусдыг дээрээ гаргаж үзээгүй
Тэнэгэр говийн сүрэг онгон хулангийн нуруунд
Тэнхээт хүлгийн дөрөөг эзэгнэнхэн төрлөө би...”

Малчин монголчуудын дээдлэн хүндэлдэг таван хошуу малын нэг нь морь билээ. Морийг эр хүний сайн нөхөр, молор эрдэнэ хэмээн дээдэлж, төрийн сүлдэндээ хүртэл морио дээдэлдэг. Эр чадлын бэлгэ тэмдэг болсон эрийн гурван наадмын нэг хурдан морины уралдаан, айргийн тавд орсон морины эзнийг хийморьтой гэдэг, түрүүлсэн морины хөлсөнд хүрвэл бүтэн жилжингээ од хийморьтой байна гэдэг монголчуудын сэтгэхүйн онцлог ч туссан байна. Тэрчлэн энэхүү сайн сайхан, хүндлэл бишрэлийг, шандаст хурдан хүлгийн уг гарваль болох тэнгэрийн унага хулан, тахийн удамтай нь дүрсэлснээрээ монгол орны байгалийн баялаг ан амьтан дуусаж дундаршгүй санааг илэрхийлжээ.

“...Хөх тэнгэрийн орныг эзэгнэнхэн төрлөө би
Хөх Монгол алдаршсаны үе дамжсан домогт
Хүчирхэг дээдсийн нутагт мандсан хувьсгалын дөлөнд
Хөрст алтан дэлхийн үрчлээт магнай болсон
Хөх тэнгэрийн орныг эзэгнэнхэн төрлөө би...”

“Хөх тэнгэрийн орныг эзэгнэнхэн төрлөө би” гэсэн энэхүү шадаар дээрх бүх бадгуудын санааг нэгтгэн дүгнэж, эх нутгийн төгс төгөлдөрийг дүрслэхдээ хөрст алтан дэлхийн үрчлээт магнай болсон хөх монголчуудын эртний болон эдүгээгийн түүх соёл, дэлхийн түүхийн салшгүй хэсэг болж, хөх тэнгэрийн орныг эзэгнэж байгаа монгол хүний сэтгэлийг дуулал, омог бахархал болж чадсан байна.

Ингэж Б.Явуухулан, их найрагч Д.Нацагдоржийн “Миний нутаг” найраглалд дүрсэлсэн санаа, утга агуулга, дүрслэлийг өөрийн гүн ухааны аяс бүхий өвөрмөц содон дүрслэлээрээ баяжуулан хөгжүүлж, 1960-

аад оны яруу найрагт дахин давтагдашгүй шинэчлэлтийг хийсэн билээ.

Монголын орчин үеийн яруу найрагт сонин содон бүтээлүүдээрээ өөрийн орон зайг эзэлсэн ардын уран зохиолч Б.Лхагвасүрэнгийн “Боржигоны бор тал” шүлгийг авч үзье.

Яруу найрагч нэгэн удаа өөрийн төрсөн Өнжүүл сумын нутаг болох, Даацын хоолой, Борын болон Жарангийн хөндий зэрэг олон газраар явж байхдаа өссөн төрсөн нутгаа харж бахдан шүүрс алдаж, “Боржигоны бор тал” хэмээн анх шүлгийн нэр нь орж иржээ. Энэ нутагт эртнээс нааш олон овог ястан холилдон нутаглаж ирсэн ирсэн бөгөөд түүний нэг нь боржигон овогтон байж. Найрагч өөрөө энэ овгийн хүн гэх дээр дурдсан хөндий, хоолойнууд ч “Боржигоны бор талын” үргэлжлэл ажээ. Бусад шүлгүүдээ бодвол харьцангуй хурдан бөгөөд намар таана толгойлсон талын тухай бодож байгаад

...Таанын цагаан толгойноос өөр

Тайтгаруулах цэцэггүй нүцгэн тал минь... хэмээн бичсэн ажээ.

Энэ тухай зохиолч “Шүлэг бичнэ гэдэг нь зүгээр нэг үгийн далайг шүүрдэж байгаад хэдэн мөр толгой холбон бичнэ гэвэл их эндүүрэл, ташаа ойлголт буй заа. Шүлэгт үзэл санаа, дүр, агуулга гэх мэт наад захын олон зүйлс байдаг” гэжээ.

Яруу найрагч энэхүү шүлэгтээ “хүн төрсөн цагаасаа эхлэн эх газар төрсөн нутагтайгаа амин холбоотой байж, насан эцэслэхдээ хүртэл газар дэлхийнхээ “элгийг цөмлөн эх газартаа уусдаг” учрыг оновчтой илэрхийлсэн юм.

Профессор Д. Галбаатар “Хүн байгаль хоёрын харьцааг маш нарийн боловсруулсан шүлэг гэхэд бараг буруудахгүй биз. Тэнгэр тийчиж төрөхдөө ч тал дээрээ, тэнгэр амьдралыг орхиод явахдаа ч талдаа л шингэнэ гэсэн санаа урьд өмнө давтагдаагүй билээ” хэмээн бичжээ.

“Боржигоны бор тал” шүлгийг зохиомжийн талаас нь үндсэн хоёр хэсэгт хувааж болмоор ажээ.

1. Өөрийн нутаг ус “Боржигоны бор тал”-аараа бахархсан монгол найрагчийн сэтгэлийн хандлага
2. Энэ сайхан тал нутгийн эзэн болж төрсөн хувь заяагаа насан хутгийг олтол, энэ нутагтай салшгүй холбоотой гэж үзсэн гүн ухааны хэсэг гэж өөрөө ч өгүүлсэн нь бий.

Зохиомжийн эхний хэсэгт:

...Санаа алдахад эхийн сүү

Тагнайд амтагдаж

Салхины үзүүр залгихад

Агь хоолойд аргасан... хэмээх дүрсэлж эхлээд

...Чиний шарх

Зүрхний шархнаас хождож анина тал минь... гэсэн хэсэг хүртэл 6 бадаг буюу 28 мөр хамаарагдаж байгаа бол харин хоёрдугаар хэсэгт:

...Тугалын бэлчээрээс эхлэн

Тоглоом дэлгэсэндээ чи

Намайг эрх болгосон ...гэх мөрөөс эхлээд

...Элгий чинь цөмлөн шингэнэ

Боржигоны бор тал минь хэмээх хүртэл 8 бадаг буюу 27 мөр шүлгээр шүлгийнхээ үндсэн агуулга, санаагаа нээн илэрхийлсэн бөгөөд эхлэл хэсэгт тал нутгийн байгалийн сайхныг харж бахархсан сэтгэл, харин төгсгөл хэсэгт тэр сайхан нутгаараа бахархан хайрлаж, “насан эцэслэхдээ ч түүнд л шингэнэ” гэсэн бодол эргэцүүллийг бий болгосон нь уг шүлгийн зохиомжийн онцлог юм.

“Боржигоны бор тал” шүлэгт эртнээс нүүдэлч амьдралтай монголчуудын зан заншил, амьдрал, эх нутаг хүн хоёрын хүйн холбоо, эх орноо хайрлан түүгээр бахархах монгол хүний сэтгэлийн тэмүүлэл, омгорхлыг үгийн их өвөрмөц утга найруулгаар гаргаж үгийн шинэ шинэ утга харьцааг нээснийг тэмдэглүүштэй.

...Тэргэл саран туулж баралгүй хээр хонодог

Тэнгэрийн хэвтэр буурал тал минь... гэхэд үнэхээр л монголын тал, тэнгэр хоёрын сайхныг харьцаа, орон зай, байрлалын талаас нь шагшин гайхахуйц тод дүрсэлсэн бол

...Нандин, эрхэмсэг, эгэл боргилын туйл

Нар хур царайчилсан газрын саальтай хормой минь зэрэг бадгууд дахь үг сонголт, сонгосон үгийн утга илэрхийлэл нь өөр ямар ч найрагчийн бүтээлд давтагдаагүй бөгөөд бага наснаасаа эхлэн мал адгуулан, төрсөн хүүхдийнх нь тоглоом хүртэл малынх бэлчээрт өрөөстэй байдаг монгол дэлгэр нутаг, мөнх бусыг үзүүлэхдээ ч хүртэл газартаа уусан шингэдэг өвөрмөц заншил, монгол үндэстний сэтгэлгээ цөм нүднээ дурайн бууж байна. Үүнд:

1. Монгол ахуй амьдрал, байгалийн төгс зохицлыг “Агь хоолойд аргасан, газрын саальтай хормой, сартай

Р.Бигэрмаа

шөнийн чинь чимээнд зангирах цагаан аялгуу” зэрэг дүрслэлээс харж болно.

2. Байгалийн чулуу-Хүүхдийнх нь тоглоом. Түүгээр дамжин монгол орны дэлгэр уужим нутаг, амгалан энх амьдралын бахархал хүн байгалийн харьцаа илэрхийлэгджээ.

3. “Сэтгэл сэргэм байгалиа хараад л дотор уужирлаа гэсэн дүгнэлт гарч ирж байгаа нь дээрх санааны тодотгол болж байна.

4. Хүн бол байгалийн бүтээгдэхүүн ийм учраас эргээд байгальдаа шингэдэг гэсэн гол санаагаа хүний амьдралын үхэх төрөх мөнхийн холбоонд дүрсэлсэн ажээ. Тухайлбал:

... Байдуу мянган уулсаа дууриан
Толгойд буурал сууж
Багадаа хөхсөн эхийн сүү
Гадагшлахын цагт...
...Сүүдрээ дарж унахдаа
Элгийг чинь цөмлөн шингэнэ

Боржигоны бор тал минь гэсэн мөрүүд илэрхийлж байна.

5. Байгаль хүнд хэрхэн нөлөөлөх вэ гэдэг асуулгад философийн шалтгаан үр дагаврын холбоогоор харуулсан нь шүлгийг гүн ухааны аястай болгосон юм. Үүнийг (уянгын “би” баатар) тоглоом дэлгэсэндээ “эрх”, сургамжийг хэлээгүйдээ “гэнэн” булгийн ундарга нь “эрэмгий”, уулсын орой нь “бадрангуй”, цагаан аялгуу нь “уяхан”, нутгийн түмэн нь “хүн” болгосон гэх зэрэг дүрслэлүүдээс харж болно.

“Боржигоны бор тал” шүлэг бол өөрийн төрсөн тал нутгаар төлөөлөн монгол хүн, амьтны амьдрал зохилдлогыг зураглаж, байгалийн гоо сайхныг дэлгэн харуулахдаа тал нутгаа амьдчилан гүтгэж дүрсэлсэн нь шинэ эрэл болжээ. Тухайлбал:

...Жаргал зовлон хоёрыг амсаж эдэлж
Чулуун дээр чинь баяр гунигийн нулимс унагахад
Эр хүн шиг нуруутай бай гэсэн шиг
Эргүүлж над руу цацан хатуугаас хатуу байсан чи...
Ботго нь үхсэн ингэний
Чинэсэн хөхийг нь амирлуулсан...гэх мэтээс харж болно.

Нөгөө талаас тал нутгаа дээдэлж, байгалийн гоо сайхан, нандин ихэмсгийг нь магтан дуулсан уянгын “би” баатар гэсэн хоёр дүр гарч байна. Жишээ нь: Тоглоом нь эрх, гашуун сургамжийг хэлээгүйдээ гэнэн, булгийн усны догшин цамнаа эрэмгий, уулсын орой нь байгалийн тансаг зураглал гэсэн өвөрмөц дүрслэлүүд батлах бизээ. Үүнийгээ:

...Нутаг усны минь хаяа өлзийтэй түмэн
Нуур тойрмын ширхэг чулуу хүртэл
Намайг хүн болгосон... хэмээн дүгнэж өгснөөс үзэж болно.

Шүлгийн хэл найруулгын онцлогийг ялгаж харахын тулд юуны өмнө холбоцод ажиглалт хийж үзье.

Толгой сүүл холбоц гэдэг мөрийн эхлэл, төгсгөлийг авиа, үсэг, үе, үг, хэлцээр ялгаруулан шүлгийн бадгийг тэгшлэн үүсгэдэг. Холбоцын ачаар шүлгийн хэмжээ, байгуулалт улам тодорхой, эмх цэгцтэй болдог.

...Тэнгэр тийчиж намайг төрөхөд тал минь
Торго шиг зөөлөн байсан чи
...Эр хүн шиг нуруутай бай гэсэн шиг

Эргүүлж над руу цацан хатуугаас хатуу байсан чи... мэтчлэн хагас холбоцоор яруу хандлагыг зохистой илэрхийлжээ.

Энэ нь нэгэн зүйл эн зэрэгцүүлэл болсон бөгөөд уламжлалт хос уянгын хэлбэрийг олжээ.

1. Яг адил биш боловч зарим авиаг төстэй байдлаар нь холбож давталт маягаар ашигласан байна.

2. Тэнгэр торго, жаргал, чулуун гэх мэт үгс нь хоорондоо бараг адил төстэй зүйлгүй боловч цөм нэрийн айд хамаарч тийн ялгалын нөхцөлөөр толгой холбосон байх юм.

Шүлгийн айзмыг тодруулагч хоёр дахь гол зүйл бол мөр бүрд орсон үе ба үгийн тоо юм. Зохиолч шүлгээ эхний мөрд 2, дараагийн мөрд 4, 3 дахь мөрд 3, 4 дэх мөрд 3, 5 дахь мөрд 3 үгээр гэхчилэн үгийн тоог ягштал тэнцүүлээгүй боловч тодорхой журмаар хоорондоо холбогдсон утга санаагаа чөлөөтэй илэрхийлэх хэлбэр задгай шүлгийн маягаар бичжээ. Тухайлбал:

...Хөрөөний ир шиг алсын намхан уулсын чинь орой
Хөх галын чинь ирт улаан дөл
Намайг бадрангуй болгосон... гэх мэт.

Уржавтар мөртэй шүлгийн хэмжээг тод болгох зорилгоор дунд нь зориуд зогсоц хийх, эсвэл мөр хагаслан бичих өөр нэг арга болох таслал буюу (цезура)-ыг өргөн ашиглажээ.

“Тэргэл саран, цагаан голгой, нүцгэн тал, гашуун сургамж, нүдэн булаг, догшин цамнаа, намхан уулс, хөх гал, цагаан аялгуу” гэх мэтээр тэмдэг нэр, “торго шиг зөөлөн тал, хөрөөний ир шиг уулс, хөх гал шиг уулсын

орой” гэх мэт зүйрлэл, “нандин эрхэмсэг, эгэл-боргил, гандах элэгдэх” гэхчлэн ойролцоо нэр, “жаргал-зовлон, нар-хур, баяр-гуниг” мэтчлэн эсрэг нэр, “тал минь, хатуугаас хатуу, боржигоны бор тал минь, болгосон” гэх мэт давталтыг өргөн ашигласан зэрэг нь түүний дүрслэлийн онцлог юм.

Мөн “талыг”

а. үгээр (бор, буурал, нүцгэн...)

б. холбоо үгээр (нандин эрхэмсэг...)

в. гишүүн өгүүлбэрээр (нар хур царайчилсан...) гэх мэтээр тус тус тодруулан, дэлгэрүүлсэн нь бас л нэг онцлог мөн.

Тэрчлэн

...Торго шиг зөөлөн байсан чи

Хатуугаас хатуу байсан чи...

...Хэлж зүрхлээгүйдээ чи... гэж өгүүлбэрийн. байгуулалтыг зориудын хүчжүүлсэн хандлыг ашигласан нь шүлгийн найруулга, өвөрмөц, айзмыг жигдрүүлэн, сонсоход уянгатай болгожээ.

Яруу найрагчийн үг сонголт оновчтой төдийгүй ул дол болсон улиг үгээс ихээхэн хөндийрч чадсан юм. Жишээ нь:... Боржигоны бор талын уужим тэнэгэр, саруул гэгээн болохыг зүгээр нэг тоочсонгүй. Харин ч түүнийг тодруулах үүднээс “саран ч туулаад бардаггүй” гэсэн амьдчилсан ихэсгэлийн аргыг хэрэглэсэн бол

... Тэргэл саран туулж баралгүй хээр хонодог

Тэнгэрийн хэвтэр буурал тал минь... гэж газрын дүрслэлийг байршлаар нь маш зөв илэрхийлж чадсан аж. Үүнээс гадна

... Чи л залгилж, зовлонг нь хугасалж

Чинэсэн хөхийг нь амирлуулсан

Дээдсийн шарил, харваж унасан тэнгэрийн солирыг ч

Дэлхийн төвтэй чи л нийлүүлсэн... гэх мэтээр монгол шүлгийн айзмыг тодруулагч нэг чухал зүйл болох эн зэрэгцүүллийн ёсыг салаавчлан ашигласан нь найрагчийн ур чадварын илэрхийлэл мөн.

1. Өсөж төрсөн эх нутаг монгол орноороо бахархах сэтгэл

2. Энэ нутаг төрсөн өөрийн хувь заяа, төрснөөсөө эхлэн эцэслэтлээ эх нугагтайгаа хүйн холбоотой байж, түүнийгээ хайрлан хамгаалах ёстойн учир хийгээд монгол ёс жудаг, амьдрал ахуйн мэдлэг олгоно.

3. Эх орныхоо байгалийн баялаг, гоо үзэсгэлэн, хагацашгүй үнэ цэнэ, нутаг орны байршил, онцлогтой танилцуулна.

Дүгнэлт:

Дэлхийн яруу найргийг их уст мөрөн хэмээн үзвэл, монголын яруу найраг түүн лүү цутгаж буй нэгэн цутгалан, салшгүй нэгэн бүрэлдэхүүн хэсэг. Энэ усыг бүрдүүлж буй олон яруу найрагчид бий. Гэвч тэдгээрийн дотроос үе үеийн уншигчдын зүрх сэтгэлийг эзэмдэн мартагдалгүй, харин ч удах тусам улам үнэ цэнээ олох уран бүтээл төрөх нь ховор. Эдгээрийн нэг нь дээрх яруу найрагчдын шүлгүүд юм.

Дээрх зүйлүүдээс дүгнэлт хийвэл:

Эдгээр яруу найрагчдын амьдарч буй орчин, цаг хугацааны хувьд ялгаатай ч эх орны тухай алдаршуулан дуулсан дуулал нь адилхан агуулгатай бөгөөд өмнөх үеийнхээ уламжлал дээр суурилан, өөрсдийн авьяас чадвараар баяжуулан шинэчилсэн байна. Энэ нь Д.Нацагдорж өөрийн шүлгийг бичихдээ монгол орны онцлогийг 12 бадагтаа тараан цацаж, эргээд түүнийгээ “Энэ бол миний төрсөн нутаг, монголын сайхан орон” гэсэн уянгын цацал болсон 2 мөрөөр буцааж хураангуйлан бичсэн бол, Б.Явуухулан бадгаа хашин, хашсан санаагаа нэмэн дэлгэрүүлж, эргүүлээд тэр санаагаа хураасан, тэгвэл Б.Лхагвасүрэн “Хүн бол байгалийн бүтээгдэхүүн ийм учраас эргээд байгальдаа шингэдэг” гэсэн гол санаагаа хүний амьдралын үхэх төрөх мөнхийн холбоонд дүрсэлсэн байх жишээтэй.

- Монгол ахуй, зан заншлыг илэрхийлж буй сэтгэлгээний онцлог өвөрмөц өөр, өөр. Тухайлбал,

- Шүлэглэх ур чадвар, дүрслэлийн арга барил бие биеэс ялгарах өөрийн гэсэн өнгө аястай. Тухайлбал:

Тал нутгийг дүрсэлсэн дүрслэгдэхүүнийг авч үзье.

Д.Нацагдорж:

Хангай говийн хооронд

Халхын уудам нутаг

Хар бага наснаас хөндлөн гулд давхисан газар

Гөрөөс араатан авласан урт урт шилүүд

Хүлэг морин уралдсан хөндий сайхан хоолойнууд

Энэ бол миний төрсөн нутаг

Монголын сайхан орон

Р.Бигэрмаа

Б.Явуухулан:

Онгон цэнхэр талыг эзэгнэнхэн төрлөө би
Орог саарал зэрэглээ хавар сүүмэлзэх хөндийд
Орсон буурын шүд өвөл хангинах хоолойд
Үлэг гүрвэлий мөрийг өдий хүртэл хадгалсан
Онгон цэнхэр талыг эзэгнэнхэн төрлөө би...”

Б.Лхагвасүрэн:

...Тэргэл саран туулж баралгүй хээр хонодог
Тэнгэрийн хэвтэр буурал тал минь...
Нандин, эрхэмсэг, эгэл боргилын туйл
Нар хур царайчилсан газрын саальтай хормой минь

ABSTRACT

Generally, the literature of any nation evolves in a similar way with development of its history, society and culture. The history of written literature in Mongolia accounts over 1000 years and the poetry is rightfully acclaimed as having the deepest roots of tradition and widest popularity among people. Poetry is a sumptuous merit of the national mentality, the inner world of the human soul, its desires, goals as well as its cultural and artistic world.

The contemporary poetry in Mongolia is considered started after the national revolution. Its history begins with a revolutionary thematic song - “Shivee Khiagt”, which was created among soldiers. Since that time, the Mongolian poetry has been developing and improving during over eighty years, on basis of a rich heritage of the written literature and the national folklore, adopting the best experiences of the world classical literature as well as reflecting the demands of the present time.

In this article, author proved that the specific feature of poetry by D.Natsagdorj, B.Yavuukhulan and B.Lkhagvasuren. The main purpose of this article is to mention about Innovation.

“Innovation” in literature is seen as a process where young poets enrich the poetic legacy of the predecessors with their thinking, skills of representation, rhyming style, methods and rules, which ultimately results in creation of a new approach, image, thought and artistic shapes that are accredited by public and has own successors.

However, the experience of previous poets and the anthological base that they leave for next generations to start their work onto and to continue the poetry succession is called “tradition”. Tradition and innovation are two inseparable sides of a whole integration, where any loose ties between them can eliminate any possibility to further advancement or poetic invention and prevent the essential development and periodic rearrangements.

Tradition and innovation exist in a tight nexus, where the differences between previous and present generations of creators become the very innovation.